



Anıt Mezarların Peyzaj Mimarlığı Yönünden İncelenmesi: İzzet Baysal Anıt Mezarı Çevre Düzenlemesi Örneği

Mehmet Kıvanç AK¹, Güniz AKINCI KESİM

Özet

Bu çalışmada öncelikle, geçmişten bugüne kadar, çeşitli anıt mezarların yapım ilkeleri ile ilgili bulgular ortaya konulmaya, yapım süreci içerisindeki aşamalar ile birlikte, çalışmanın asıl amacı olan; anıt mezarların çevre düzenlemelerinde dikkat edilecek hususların araştırılması ve günümüzde bu bulgulara dayalı hangi kriterler doğrultusunda mekân oluşturulması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, Anıtkabir örneği ayrıntılı incelenmiş ve diğer bazı örneklerle birlikte planlama, proje ve tasarım ilkeleri doğrultusunda mekân organizasyonu konusu ele alınmıştır. Ayrıca yapılan anket çalışması ile İzzet Baysal Anıt Mezarı için halkın görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Gölköy Kampusu içerisinde yer alan İzzet Baysal Anıt Mezarı için peyzaj projesi hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anıt mezar, Anıt, Mezar, İzzet Baysal

Investigation of Mausoleums from The Landscape Architecture Perspectives: Landscape Design Model of İzzet Baysal Mausoleum

Abstract

In this study, construction principles of mausoleums were examined. All the stages during the construction of have been studied. In addition to these, the principles to design mausoleums and criteria to create artificial spaces were investigated. During the study, project, design principles and space arrangement of Ataturk mausoleum are thoroughly investigated. A survey conducted to get public opinion about the İzzet Baysal mausoleum. In the light of our research, landscape project of İzzet Baysal Mausoleum in Abant İzzet Baysal University Bolu Gölköy Campus was designed.

Keywords: Mausoleum, Monument, Grave, İzzet Baysal

Giriş

Tarih boyunca tüm kültürlerin ölüm karşısındaki ortak inançları, ölümün yalnızca biyolojik aktiviteler sonucunda gelişen bir son olmadığıdır. Özellikle dinlerin de etkisi ile ölüm, bir yaşam biçiminden başka bir boyuta geçiş ya da bir anlamda yolculuk olarak görülmüştür. Bu inanç doğrultusunda, insanoglu ölülerine yolculukları sırasında barınabilecekleri geçici konaklama yerleri inşa etmiştir (Uslu, 1997). Buna göre, mezarlar ve anıt mezarların oluştuğu, mezar tipleri ve süslemelerinin dini inançlar ve gelenekleri çerçevesinde biçimlendiği görülmektedir. Mezarlık sözcüğü, farklı dillerde kültürlerin ölüm karşısındaki tutumları hakkında fikir verebilmektedir. Örneğin; İngilizce’de “cemetery”, eski Yunanca’da “uyku mekânı” anlamına gelen bir kavramdan türetilmiştir. Ölen insanın cesedi, mezara uyuyormuş gibi bir durumda yerleştirildiğinden bu kavram kullanılmıştır (Walter, 1993). Yaşamlarıyla, canlı kaldığı dönemde önemli olaylarda adı geçmiş insanlara anıt mezar yaptırma geleneği ise çok eski dönemlerden süregelen geleneğidir. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde ülkemizde türbe yapımı olarak ortaya çıkan bu gelenek, daha sonra simgesel özellik taşıyan yapısal materyallerle göze çarpmakta ve “anıt mezar” adını almaktadır. Anıt mezarların diğer mezarlardan ya da mezarlıklardan ayrılan en önemli özelliği, özel bir kişi için yaptırılmış olması ve daha gösterişli yapısal ve bitkisel materyaller içermesidir (Haseki, 1977).

¹Düzce Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Konuralp Yerleşkesi 81620 Düzce.

M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan anıt mezarlar; krallar, soylular ve bazı zenginler için inşa edilmişler, tasarım ve planlama açısından büyük çeşitlilik gösteren ve genelde kent dışında büyük yolların yakınında ve belirli bir plan şeması olmayan büyük yapı kompleksleri olarak tasarlanmışlardır. Ksanthos'ta bulunan Nereid'ler Anıtı (M.Ö.380), bu tapınak mezarların bir öncüsü olarak kabul edilebilmektedir. Bodrum-Halikarnassos'taki Maussolleion ise bu geleneğin antik dönemdeki en anıtsal örneğidir. Antik çağın yedi harikasından biri sayılan bu anıt, M.Ö.350 yılında Karya Satrabı Mausolos için yaptırılmıştır (Fedak, 1990).

Anıt mezar yapma alışkanlığı Roma Dönemi boyunca, burjuva sınıfının gelişimiyle de bağlantılı olarak yaygınlaşmıştır. Bu dönemde lahitlerin süsleme programları da gelişmiştir ve artan refah seviyesiyle gelişen teknolojinin, yaşayanların mekânları gibi, ölülerin mekânlarını da etkilediği gözlemlenebilmektedir (Eren, 2003).

İslam öncesinde de anıt mezar yapımının var olduğu çeşitli örneklerle görülmektedir. Bilinen erken örnekler, tepe oluşturan kurganlardır. 6.yüzyılda ölülerin toprağa gömüldüğü, başına bir ahşap direk dikildiği ve üzerine bir bina yapıldığını gösteren kayıtlara rastlanmaktadır. Bu bağlamda; Göktürk Anıtları olarak tanınan Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtları da aslında birer anıt mezardır (Ramazanoğlu, 2003).

Gerek göçler ve gerekse kültürlerin birbirini etkilemesi nedeniyle, anıt mezarların Orta Asya çevresine yayıldığı, Türklerin Müslümanlığı kabullerinden sonra, bütün İslam dünyasının anıt mezar yapımına yöneldiği anlaşılmaktadır. İslam inancında mezarın üzerine bina yapmak pek hoş karşılanmamış, bu nedenle erken dönemlerde türbe yapısına rastlanmamıştır. Buna karşın, Hz. Muhammed'in, Hz. Ayşe'nin evine defnedilmesinden sonra, bu mekânın türbe niteliği kazandığı bilinmektedir. Türklerin bu geleneği inanca dahil etmelerini, Hz. Muhammed'in türbesi olduğuna göre türbe yapılabilir anlayışıyla meşrulaştırdıkları da öne sürülebilmektedir (Ramazanoğlu, 2003).

İslam dinine göre en iyi mezar, en çabuk kaybolan mezardır. İslam dini, mezarlara saygıyı emretmektedir. Mezarlıkta bulunan tek bir otun dahi koparılmasını, mezarların tahrip edilmemesini istemektedir. Türklerde tarih boyunca süregelen ölü gömme geleneği, mezar yapısı ve mezar taşı dikme geleneği, İslam'ın kabulü ile dini esaslara bağlanmıştır. Büyük kişilere ait mezarların simgeleştirilmesi geleneği, İslamiyet'ten sonra ilk kez Karahanlılar'da "türbe" veya "kümbet" adı verilen anıt mezarlar ile başlamıştır (Haseki, 1977). Anadolu'daki kümbet ve türbeler çok mütevazı ölçüde yapılmakla beraber, mimari bakımdan inanılmaz bir zenginlikle yaratıcı bir araştırma ve deneme çabası içinde gelişmesini göstermektedir (Arık, 1969). Anadolu'da bir türbeyi oluşturan kısımlar; a.İçinde asıl mezar bulunan alt kat (cenazelik), b. Sembolik lahitlerin bulunduğu hücrenin yer aldığı gövde olan üst kat (ziyaret hücre), c. Örtü sistemidir (Uslu, 1997).

Araştırma alanı olarak seçilen İzzet Baysal Anıt Mezarı'nın projelendirmesine katkıda bulunması açısından bazı anıt mezar örnekleri araştırılmıştır. Araştırma kapsamındaki anıt mezarların birçoğu, bir tepe üzerine oturtulmuş ya da bir mekân organizasyonunda odak noktası haline getirilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra ülkemizde anıt mezar yapımı konusunda ilk ciddi çalışma Anıtkabir ile ortaya çıkmıştır. Atatürk'ün ölümünün ardından Başbakanlık müsteşarının başkanlığında özel bir komisyon kurulmuştur. Çalışmalar sonunda komisyon; Rasattepe olarak anılan bugünkü tepeyi bulmuş ve istenilen yapının özellikleri belirlenmiştir (Batur, 1997). Bu özelliklere göre; Anıtkabir bir ziyaret yeri olacaktır. Bu anıt, Büyük Ata'nın; asker Mustafa Kemal, devlet adamı Gazi Mustafa Kemal, büyük politikacı ve bilim adamı, büyük düşünür ve nihayet yaratıcı büyük dehanın vasıflarının, güç ve yeteneklerinin bir timsali olacaktır. Anıtkabir'in yakından görüldüğü kadar uzaktan da görülmesi sağlanacaktır (Gülekli, 1993).

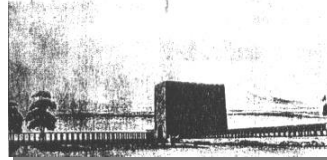
Atatürk için yapılacak Anıt Mezar'ın projesinin belirlenmesi için uluslararası bir yarışma açılmıştır. 1 Mart 1941 tarihinde, 2. Dünya Savaşı'nın alevlerinin dünyayı sardığı bir dönemde açılan bu yarışmaya farklı ülkelerden toplam 49 proje gönderilmiştir. Mimar ve akademisyenlerden oluşan uluslararası jüri, gönderilen eserleri 23 Mart 1942 tarihinde değerlendirmiş ve üç projeyi birinci seçmiştir. Derecelendirilen projelerden örnekler Şekil 1 a,b,c,d'dedir. Onat ve Arda'nın ortak projesinin değişikliklerle uygulanmasına karar verilmiştir (Şekil 1a) (Anonim, 1994).



a. Ord.Prof.Dr.Emin Onat ve
Doç. Dr.Orhan Arda



b. Prof.Dr.Johannes
Kruger



c. Ronald Rhon



d.Arnaldo Foschini

Şekil 1 a,b,c,d. Anıtkabir Yarışma Projeleri Örnekleri (Anonim, 1999; Anonim, 2003; Batur, 1997)

Anıtkabir'i, yarışmaya katılan diğer projelerden ayıran en önemli konu, Rasattepe'nin yassı platosu üzerinde topoğrafyayı tamamlayan yatay bir siluet vermesi ve kompleksin kent ile kurması amaçlanan görsel bağlara öncelik tanınmasıdır. Tek bir eksen üzerinde gelişen aksiyal kurgulu diğer projelerden farklı olarak Anıtkabir, birbirini dik kesen iki eksene sahiptir. Aksiyal kurgudaki bu kırılma, kompleksi kırklı yılların anıtsallığından kurtarmakta, belli bir döneme bağlanmak yerine zaman dışına kaydırmaktadır (Batur, 1997).

Anıtkabir'i çevreleyen Barış Parkı, Ankara'nın en yeşil bölgelerinden biridir. Barış Parkı'nın içinde 106 değişik türden, toplam 48500 adet çok yıllık bitki bulunmaktadır. Bu bitkilerden birçoğu Anıtkabir Barış Parkı'na çeşitli ülkelerden hediye olarak gönderilmiştir (Anonim, 1997). Çok büyük bir yerleşme alanına sahip olan Anıtkabir'in çevresine ilişkin peyzaj planlamasına 1946 yılında başlanmış, Paul Bonatz'ın önderliğinde Emin Onat ve Sadri Aran'ın görüşleri doğrultusunda, sanat ve bilim açısından etüd ve analizlere de dayanılarak çevre düzenlemesine ilişkin uygulama projeleri Sadri Aran tarafından hazırlanmıştır.

Bonatz'ın önerilerine göre hazırlanan bu projede yer verilen görüşler;

- 1.Anıtkabir yapısının taçlandırdığı tepe, planlamanın ağırlık merkezidir.
- 2.Bu tepenin çevresinde eteklerinden başlamak üzere geniş bir yeşil kuşak oluşturulacaktır.
- 3.Bu yeşil kuşak içinde çok seyrek olmak üzere, yalnız üniversiteler ve kültür yapıları yer alacaktır.
- 4.Anıttepe'nin eteklerinde yüksek boylu ve geniş hacimli ağaçlardan yeşil kitleler oluşturulacak ve boz renkli bitki fizyonomisine bürünerek, Anıt'ın heybetinde adeta sönüp silinecektir.
- 5.Asanlı yol, iki tarafı ağaç kitlelerinden oluşan yüksek yeşil çitlerle kent peyzajının etkisinden sıyrılacaktır. Yeşil koridora giren ziyaretçiler, görsel yönden dış alemle ve kentle bağlantılarını keserek manevi bir hazırlıktan sonra Ata'nın huzuruna çıkmalıdır.

Bayındırlık Bakanlığı'nca Barış Parkı'na 150.000 civarında ağaç ve süs bitkisinin dikilmesi planlanmış, ancak çeşitli nedenlerle zaman içinde parkın sınırları daralmış ve Bonatz'ın önerileri gerçekleştirilememiştir. Parkta bulunan 23 türden oluşan; 20500 adedi konifer, geriye kalan 81 türden 28.000 adedi de yapraklı ağaç, ağaçcık ve çalıdır (Özen, 1996). Tören meydanı 129x84 m. boyutlarındadır. 15 bin kişi kapasitelidir. Zemini; siyah, kırmızı, sarı ve beyaz renkte traverten taşlardan oluşan 373 adet halı ve kilim deseniyle bezenmiştir. Mekânın büyüklüğü tanımlı zor bir alan yaratmaktadır. Etrafını çevreleyen ve aralıklı yerleştirilmiş bina grupları revaklı cepheleriyle bir avluyu çağırırsa da meydanın binaları silikleştiren büyüklüğü bu tanımlı geçersizleştirmektedir. Buradaki mekân

tanımsızlığı, yalnız boyutlarla ilgili değildir. Tören meydanı kuzeydoğu/güneybatı eksenine kuzeybatı/güneydoğu ekseninin kesişme noktasındadır. Dört yöne verilmiş eksenlerin merkezi bir mekânı tanımlaması beklenirken, Mozole olanca görkemiyle dengeyi değiştirmekte ve meydana mekânsal bir tanımsızlık belirlemektedir. Meydanın merkezine doğru verilen eğim ve traverten kilim desenleriyle örülmüş zemin, bu tanımsız mekânı güzelleştiren inceliklerdir (Anonim, 1994). Türkiye'deki diğer anıt mezar örnekleri de incelenmiş, özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İzmir'in Menemen İlçesi'nde bulunan Kubilay'ın Anıt Mezarı, Menemen ilçesinin güney çıkışındaki askeri alan sınırları içerisinde en yüksek noktada yapılmış bir anıt mezardır. Bu nedenle birçok anıt mezar gibi bakımsız bırakılmamıştır. Anıtkabir örneğinde olduğu gibi; anıt bloğu çevreden soyutlanmak için yükseltilmiştir. Anıt mezar çevresi herhangi bir sınır elemanı yerine yaklaşık 5.000 m² lik alan bitkilerle sınırlandırılmıştır (Ak 2003).

İstanbul'da, Türkiye Cumhurbaşkanı Adnan Menderes ve Turgut Özal'ın Anıt Mezarları yan yana bulunan ayrılmış iki arazi üzerindedir. Yine diğer alanlarda olduğu gibi, bu anıt mezarların alan seçimlerinde de şehrin geniş bir kısmından algılanabilecek, tepelik bir arazinin doğu yamacı seçilmiştir. Her iki mezarda da (özellikle Turgut Özal'ın Anıt Mezarı), anıt bloğunun yükseltilmeyerek çevreden soyutlanmak ve anıtsallaşmak kaygısının bulunmadığı gözlenmektedir. Turgut Özal'ın Anıt Mezarında giriş, alle çalışmasıyla desteklenmiş ve anıt odak noktası konumuna getirilmiştir. Adnan Menderes'in Anıt Mezarında olduğu gibi bir tören alanı düşünülmemiştir (Ak, 2003).

Kocaeli Kandıra ilçesi, Babadağ yöresinde bulunan ve çevre düzeni açısından en bakımsız anıt mezarlardan birisi Akçakoca'nın Anıt Mezarı'dır. 1234-1328 yıllarında yaşamış ve Kocaeli Fatihisi olarak anılan Akçakoca'nın Anıt Mezarı 22.06.1974 tarihinde hizmete açılmıştır. Aynı zamanda yangın gözlem evi olarak da kullanılan alanın seçilmesinde Akçakoca'nın yaşadığı dönemdeki vasiyeti etkili olmuştur (Anonim, 2002).

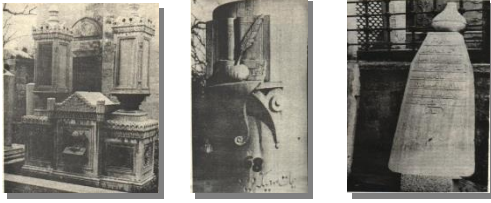
Çanakkale Savaşları sırasında şehit olan Türk askerleri için yapılan anıt da yine geniş bir perspektiften kolayca algılanabilir konumdadır. Yoğun bir şekilde ziyaretçi akınına uğrayan Abide'nin bulunduğu kısım ve yakın çevresi bakımlı olmasına karşın uzak çevresindeki mezarlar oldukça bakımsızdır (Ak, 2003).

Ankara'da bulunan Devlet Mezarlığı da Çanakkale Şehitliği gibi birden fazla mezarın yer aldığı ve tek bir anıtlı vurgulanan bir yerdir. Örnek bir çevre düzenine sahip olan alanda Türkiye'nin ileri gelen devlet adamlarının mezarları bulunmaktadır. Mezarların orta noktasında bulunan anıt, Ankara'nın birçok yerinden algılanabilmektedir. Geniş giriş kısmı ile başlayan ana aks, anıtlı son bulmaktadır (Ak, 2003).

Ölümün bilinmezliğine, unutulmanın ve unutulmanın ezici ağırlığına yönelik bir tür karşı koyuşu simgeleyen anıt mezarlar, hemen hemen bütün büyük kültürlerde önemli bir konuma sahiptir (Girault, 1999). Tarih öncesi dönemlerden günümüze, önemli kabul edilen kişilere anıt mezar yapılması, bozulmadan süregelen bir kural olmuştur. Anıt mezarlar, konut, sanayi, ticaret gibi yerleşim alanları içinde ya da yakın çevresinde olması gereken bir arazi kullanım biçimidir. Ancak gömü alanı işlevi ile birlikte, yeşil alanlar olarak da ele alınmaları gerekmektedir. Özellikle hızlı kentleşme sonucunda, mevcut yeşil alanların giderek tüketilmesi ya da kentsel arazilerde rantın artışı ile yeni yeşil alan yaratmanın zorluğu; anıt mezar planlamasına yeni işlevler kazandırmıştır. Kentsel yeşil alanların yetersizliği ya da mevcut yeşil alanların farklı kullanım biçimlerine dönüşmesi plansız ve hızlı kentleşmenin sonucudur. Kentliye sunduğu rekreasyon işlevi ve ekolojik katkıları nedeni ile göz ardı edilemeyen yeşil alanların korunması ve niteliklerinin artırılması çağdaş kentleşmenin gereğidir. Anıt mezarların da bu anlamda değerlendirilerek yeşil alanlar olarak planlanmaları önemli bir kentsel planlama konusu olmaktadır. Belirli kriterler doğrultusunda planlaması gerçekleştirilen anıt mezarların dini ve geleneksel boyutları yanında, özellikle anıt çevresi yeşil dokunun ekolojik, fonksiyonel ve estetik katkıları da dikkate alınmalıdır (Ak, 2003).

Anıt mezarların biçimlenişinde sosyal ve ekonomik, dinsel ve kültürel faktörlerin etkisi görülmektedir (Haseki, 1977).

Sosyal ve Ekonomik Faktörler: Bir toplulukta ölü bedenlere verilen önem, ölümü ve ölüm sonrasını düşünme geleneğiyle yakından ilişkilidir ve ölen kişinin yaşı, cinsiyeti ve konumuyla bağlantılı olarak gösterilen farklı davranış biçimleri o toplumun sosyal yapılanmasıyla ilgili olarak ipuçları da verebilmektedir (Eren, 2003). Aynı şekilde anıt mezarlar da bu alışkanlıkların bir uzantısı niteliğini taşımaktadır. Ülkemizde ve dünyada mevcut durumda bulunan anıt mezarlar, zamanının en önemli yerleşim merkezleri olan kentlerde bulunmaktadır. Bunun nedeni ise sosyal ve ekonomik durumu değişik ve kendini topluma kabul ettirmiş kişilerin kırsal alanlara oranla büyük kentlerde yaşamlarını sürdürmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Başka bir deyişle büyük kentlerde sosyal yaşantı farklıdır, ekonomik güç iyidir, malzeme bulmak kolaydır, mesleki disiplinler gelişmiştir ve daha fazla insana hitap etme olasılığı yüksektir. Dolayısıyla ortaya çıkan yapıtlar da sosyal ve ekonomik güce paralel olarak gelişme göstererek görkemli biçimlere ulaşmaktadır. Örneğin; Osmanlı zamanındaki anıt mezarlarda bulunan serpuşların (başlık), toplumun çeşitli sınıflarını sembolize etmesi, toplumun düşünüş ve görünüşünü yansıtan, anıt mezarların biçimlenişine etki eden sosyal faktörlerdir (Şekil 2) (Haseki, 1977).



Şekil 2. Osmanlı Mezar Taşı Örnekleri (Haseki, 1977)

Dinsel Faktörler: Anıt mezarların doğuşu, biçimlenmesi ve gelişimi, toplumların inançları, gelenek ve alışkanlıkları, sosyal gereksinimleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Mezar ve anıt mezar geleneğini biçimlendiren en önemli etmen, toplumların ölüm karşısındaki inançları ve korkularıdır. En etkili ve kural koyucu etmen ise, dini inanç olmaktadır. Ölüm gerçeği karşısında yok olma korkusunu taşıyan insanoğlu, ölümden sonra da yaşamın olduğu tesellisini dini inançları ile gerçekleştirebileceği umudunu taşımaktadır. Bu inançlar sonucu, ölüme karşın sonsuzluk umudu, mezar geleneğini belirlemektedir. Kimi zaman, ölümler adına zamana karşı çıkarak binlerce yıl ayakta kalabilen yapılar ortaya çıkarmışlardır (Uslu, 1997). Örneğin; Tac-Mahal ya da M.Ö. 4. yy.'da yaşamış Karina Kralı Mausolus ve karısı için Halikarnas'ta yapılan ve sökülüp İngiltere'ye taşınarak sergilenen Mausoleum, vb. anıt mezarlar inşa etmişlerdir (Ak, 2003).

Tarihi süreç içerisinde Totemizm, Animizm gibi en ilkel dinlerden başlamak üzere Budizm, Hinduizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlıkta; farklı ibadet ve tapınma kuralları, farklı istek ve yasaklar olmakla birlikte, esas olan ruhun ölmezliğidir. Din her zaman ölüye saygıyı, bağlantılı olarak da mezara saygıyı emretmektedir. Bütün uygarlıklarda din, ölü gömme adetleri ve buna bağlı mezar yapıtlarının biçim ve süslenişinde etkili olmuştur (Tiryakioğlu, 1992). Eski Mısırlılar'da, ölümden sonra yaşamın olduğu inancı, mezarlarda kullanılan hiyeroglifler ve resimler üzerinde yönlendirici olmuştur. Mısır'daki bir mezar stelinde ölenin bir yolculuğa çıktığı inancı ile ölüye bu yolculuğu sırasında rehberlik edecek figürler ve hiyeroglifler resmedilmiştir (Akar, 1974).

Mısırlılar, sonsuzluğu anlatması isteği ile mezar yapıtlarında simetrik özellik, sağlamlık, sessizlik ve kalıcılığı vurgulamışlardır. Eski Mısır dinine göre; ölü bedeninin düşmanlar tarafından parçalanmaması ve zarar görmemesi gerekmektedir. Mısır'daki ehamların (piramitlerin) inşa edilmesi de, bu dinsel gereklilikten doğmuştur (Enön, 1987).

Tek tanrılı dinlerin; özellikle İslam dininin ortaya çıkışı, yaygınlık kazanmak amacı ile doğal olarak putlara tapmayı yasaklıyordu. Bu ilke, İslam felsefesinin temel öğelerinden birisidir. Bu nedenle “en güzel mezar, kaybolup giden mezardır” görüşü Türkler’in mezar taşı yapma geleneğine etki etmiş, İslamiyet’le birlikte daha önce Orta Asya Türk mezar taşlarında görülen figüratif elemanlar kaybolmaya başlamıştır. Dinin mezar taşlarının ve anıt mezarların biçimlenişine en büyük etkisi, figüratif elemanların kullanılmasını yasaklayıcı yönde olmuştur. Figüratif elemanların yerini stilize edilmiş hayvan ve bitki motifleriyle yazı almış; yazılar figürlere benzetilmiştir (Tiryakioğlu, 1992). İslam felsefesindeki bazı kısıtlamalar Türkler’in ölümlerine verdiği değer ve saygının, geleneklere bağlılık ve kuvvetli inancın önüne geçememiş, yasaklara karşın Türkler plastik açıdan daha etkili ve anlamlı, yüksek düzeyde soyut nitelikte mezar taşları yapmışlardır. Bu nedenle İslamiyet’in etkisi ile figüratif anlayıştaki anıt mezarlar giderek kaybolmuştur. Bugün Anadolu’da bulunan bazı yörelerdeki figüratif anlayışta çalışılmış anıt mezarlar ise Anadolu’daki Şamanlık inancının kalıntıları, Moğol istilasının kendi kültürlerini de beraber getirmeleri ve Ahilik, Bektaşılık gibi çeşitli tarikatların kendi inançları etkisinde ortaya çıkmış yapıtlardır (Haseki, 1977).

Kültürel Faktörler: Çeşitli toplumlardaki kültürel gelişmeler birbirine tamamıyla paralel değildir. Kültürel gelişmeler tarihin belli bir döneminde ve belli bir toplumda bir kez yer almakta ve oradan komşu toplumlara yayılmaktaydı. Bu nedenle Anadolu’da bulunan anıt mezarlar, orada çağlar boyu yaşamış çeşitli toplumların kültürlerinin bir sentezi ve bu sentezin bir simgesi olarak oluşmuş ve biçimlenmiştir. Türkler Anadolu’ya gelmeden önce özellikle Çin, Hint, İran kültürleriyle karşılaşmış, İran aracılığı ile de Anadolu uygarlığından etkilenmiştir. Anıtlarda ejder, kuş, bulut gibi sembolik nitelikteki birçok stilize motiflerin Çin etkisiyle ortaya çıktığı gerçeği görülmektedir. Bununla birlikte, Türk anıt mezarları Anadolu’da kendine özgü biçimlere ulaşmış, aldığı etkilerin izlerini kendine özgü dalgalarla gölgelemeyi başarmıştır (Haseki, 1977).

Anıt Mezarların Planlama Esasları

Yer Seçimi: 3030 sayılı Belediyeler Kanunu’na göre; mezarlık yeri tespit, tesis ve işletmesi büyükşehir belediyelerine verilmiştir (Uslu, 1997). Anıt mezar tesisinde, yer seçimiyle ilgili bir kanun ya da yönetmelik bulunmamasına karşın; mezarlıklarda planlanan anıt mezarların tesisinde yer seçimi için önem sırasına göre aşağıdaki hususlar dikkate alınmıştır;

1. *Mülkiyet:* Yer seçiminde öncelikle belirleyici ya da sınırlayıcı etken olmuştur. Özellikle, kamulaştırma kolaylığı nedeni ile, hazine arazileri bu amaçla seçilmektedir.

2. *Ekonomi:* Mevcut mezarlıkların idare binaları, gasilhane, morg, vb. tesislerinden ortak yararlanmak için eski mezarlıklara yakın yerler seçilmektedir.

3. *Zemin:* Zemin özellikleri, konutlara olan mesafe ve eğim konuları da yer seçiminde belirleyici kriterlerdir (Uslu, 1997).

Anıt mezar, mezarlık dışında bir alanda tesis edilecekse; ulaşımın kolay olduğu, şehirden uzak olmayan ve yakın çevresinden rahatça algılanabilen bir alanda olmalıdır.

Jeolojik Yapı: Cesedin çürüyüp, toprağa karışmasının kolaylığı açısından, anıt mezar yerinin jeolojik yapısı çok önemlidir. Mezar yerinin kolay kazılabilmesi ve suyu geçiren bir toprak tabakasına sahip olması gerekmektedir (Uslu, 1997).

Yeraltı Su Seviyesi: Mezarlıklarda, yeraltı su seviyesinin toprak yüzeyine olan mesafesinin en az 2.5 metre olması gerekmektedir. Seviyenin 2.5 metreden az olması durumunda, cesedin çürüme işlemi ile istenmeyen koku, gaz çıkışı ve mikropların üremesi kaçınılmaz olacaktır (Uslu, 1997).

Toprak Yapısı: Anıt mezar alanlarında toprak, gözenekli ve geçirgen bir yapıya sahip olmalıdır. Killi ya da kaba çakıllı topraklar su tutma ve zor kazılma nedenleriyle mezar için uygun değildir. Ceset, mikroorganizmalar tarafından kısa sürede parçalanarak toprağa

karışmalıdır. Ölü bedeninin tam olarak ayrışıp bozulması, kabaca 20 yıl olarak tahmin edilmektedir (Uslu, 1997).

Eğim: Eğimin % 20 ve üzeri olduğu alanlar mümkün olduğunca anıt mezar yeri olarak seçilmemelidir. Anıt mezar yerinin % 0-10 arasında eğime sahip olması idealdir. Daha fazla eğimli olduğu yerlerde anıtın yapılmaması, bunun yerine su yüzeylerine, oturma-dinlenme mekânlarına ya da yapısal elemanlara yer verilmelidir. Cesedin çürümesi güç olacağından kuzey bakanlı alanlar mümkün olduğu oranda bu amaç için seçilmemelidir (Uslu, 1997).

Alanın Büyüklüğü: Anıt mezar alanının büyüklüğünü etkileyen bazı koşullar; a.Anıt mezarı yapılacak olan kişinin, yaşamında ne kadar büyük bir insan olduğu, b.Vasiyet, c.Anıt mezarı tasarlayan kişinin kriterleri, d.Arazi yapısı, e.Anıtın büyüklüğü (arazinin büyüklüğü ile doğru orantılı) olarak sıralanabilmektedir (Uslu, 1997).

Yapısal Düzenleme İlkeleri: Anıt mezar planlama konusu, aynı zamanda kent yeşil alan sisteminin planlaması olarak ele alınmalıdır. Bu tip alanların kenti çevreleyen yeşil doku işlevini de yüklenecek alanlar olarak tasarlanmaları mutlak zorunluluktur (Uslu, 1997).

-Anıt mezar alanına, en az bir kontrollü giriş olmalı, birden fazla giriş verilecekse bu girişlerin de kontrollü olması sağlanmalıdır.

-Alanda yer alacak yapısal birimlerden idari yapı, danışma, güvenlik birimi çiçekçi vb. mümkün olduğunca bir arada yer almalıdır.

-Anıt mezar bir defin alanı olmakla birlikte, bu alanlarda tören alanı, oturma ve dinlenme üniteleri de düzenlenmelidir.

-Anıt mezar alanı içerisindeki yapısal düzenlemede, bitkisel doku ile birlikte suyun bulunduğu yapısal unsurlara, çeşme ve kuş evleri gibi bazı ilgi çekici tasarım elemanlarına da yer verilmeli, kuş, kelebek, böcek gibi fauna için oluşturulmuş çekici mekanlarla alanın doğallığı güçlendirilmelidir.

-Anıt mezar giriş kapılarında, yoğun ziyaretlerin gerektiği zamanlarda kullanılacak yeterli sayıda otopark alanına yer verilmelidir.

-Servis araçlı girişler dışında, alana araçla girilmesine izin verilmemelidir.

-Tören alanının büyüklüğü maksimum ziyaretçi sayısına göre belirlenmelidir.

-Tören alanında kürsü bulunacaksa, tüm ziyaretçiler tarafından görülebilecek bir yere yerleştirilmelidir.

-Anıtın büyüklüğü, arazinin büyüklüğüyle doğru orantılı olmalıdır (Uslu, 1997).

Bitkisel Düzenleme İlkeleri: Anıt mezar planlama çalışmalarında, yapısal düzenlemeler, bitkisel düzenlemelerle bütünleştirilmelidir. Anıt mezar alanının mistik havasının korunmasında ve işlevinin yerine getirilmesinde bitki seçimi oldukça etkilidir (Uslu, 1997). Anıt mezarlarda kullanılacak bitkiler; nem isteği az olan, yavaş gelişim gösteren, mezar çevresinde kullanılacaksa yayvan köklü olan, budama ve şekil vermeye elverişli özellikte olan türlerden seçilmelidir.

Mezarlarda en çok kullanılan bitkiler; Taçlı kır lalesi (*Anemone coronaria*), Gümüşü selozya (*Celosia argentea*), Taçlı kasımpatı (*Chrysanthemum coronarium*), Doğu hezeranı (*Delphinium orientale*), Mürdümük (*Lathyrus sativus*), Mısır acı baklası (*Lupinus termis*), Doğu zerrini (*Narcissus tazetta*) dir (Akdoğan, 1962).

Her bitki, tasarımda belirli bir etki göstermektedir. Bu nedenle tasarımda kullanılacak bitki gruplarının oluşturduğu bazı etkiler Çizelge 1'de verilmiştir. Çizelge 2'de ise; anıt mezarlarda karşılaşılan sorunlar ve nedenleri özetlenmektedir.

Anıt mezarlarda bitkilendirme çalışmaları iki alanda yapılmaktadır;

1. Alan genelinde; a.Yol ağaçlandırması, b.Tören alanı, oturma ve dinlenme yerleri gölgelendirmesi, c.Otopark ağaçlandırması için uygun tür seçimi.

2. Mezar parselinde; a.Mezar üstü, b.Mezarın yakın çevresinde ayırıcı olmak üzere kullanım yerlerine göre amaca uygun bitki türü seçimi, c.Özellikle ana aks ve ona bağlı ikinci derece yolların ağaçlandırılmasında anıt mezar içerisinde yönlenmeyi kolaylaştırmak

amacıyla tek tür bitki kullanımı, d. Mezar üzerinde ve yakın çevresinde dekoratif etkili bitki kullanımı ile odak etkisi (Uslu, 1997).

Çizelge 1. Anıt Mezar Tasarımında Bitkilerin Oluşturduğu Etkiler

Bitkiler	Etkiler
İbrelili ve geniş yapraklı ağaçlar	Dekoratif özellikleri ile (yaprak, çiçek, meyve, gövde, mevsimsel rengi, vb.) görünümünü zenginleştirirler.
Geniş yapraklılar	Park hissi uyandırır, huzurlu bir atmosfer yaratırlar.
Geniş yapraklılar ve koyu renkli koniferler	Birlikte sağladıkları kontrast etki ile, dikkati üzerlerinde yoğunlaştırırlar.
Çim alanlar	Açık bir peyzaj alanı oluşturur, mekânı genişletici etki yaparlar.

Çizelge 2. Anıt Mezarlarda Karşılaşılan Sorunlar ve Kaynakları (Uslu 1997'den değiştirilerek)

Sorunun Tipi	Sorunlar	Sorunun Kaynağı
Yer Seçimi Yönünden	Gelişigüzel yer seçimi	Alanların, işin uzmanı olmayan bireyler tarafından seçimi
	Yoğun kullanım	Hızlı nüfus artışı ve bu artışa uygun olarak düzenlenmeyen alanlar
	Yerleşim alanları arasında olması	Hızlı ve plansız kentleşme
Bitkisel Düzenleme Yönünden	Özellikle kış aylarında hissedilen bitkisel malzeme yetersizliği	Yaz ve kış aylarına göre bitki kompozisyonunun olmaması ve ziyaret sıklığının seyrek olması
	Yanlış bitkilendirme	İşin uzmanı olmayan bireyler tarafından bitkilendirmenin yapılması
	Bitkilendirmede kargaşa ve çok seslilik	Belli kuralların yokluğu ile rastgele yapılan düzenleme
Anıt Mezar Bütünü ve Yapısal Düzenleme Yönünden	Alanda anıtın dominant olması	Eksik bitkilendirme, mezar sahiplerinin istekleri doğrultusunda yapılması
	Donatıların işlev bozukluğu	Bakım noksanlığı, yanlış seçim
	Hırsızlık vb. olayların yaşanması	Anıt mezarların az ziyaret edilmesi nedeniyle kontrol birimlerinin oluşturulamaması
	Anıt mezar tasarım eksikliği	Anıt mezar planlamanın sahipsizliği ve çağdaş yorumun tasarıma yansıtılmaması

Materyal ve Yöntem

Araştırma alanını, Abant İzzet Baysal Üniversitesi kurucusu (1992) olan İzzet Baysal'ın ölümünden önce Bakanlar Kurulu Kararı ile (Karar tarihi: 11.11.1995, No: 94/6109) ismini taşıyan üniversiteye yapılması kararlaştırılan ve yapısal uygulaması tamamlanmış olan Anıt Mezar ve çevresi oluşturmaktadır. Çalışmada; Neolitik çağdan başlayarak, Göktürkler'i de içine alan ve günümüze kadar uzanan kültür mozağından seçilmiş anıt mezar örnekleri, çevre düzenlemeleri, gelişimleri, yapısal ve bitkisel özellikleri ortaya konulması amacıyla geçmişten günümüze gelebilmiş yurt içi ve yurt dışı bazı anıt mezar örnekleri yardımcı materyal olarak değerlendirilmiştir. Konuya ilişkin taranan literatürler, arazi sürveyleri, yerinde çekilen görüntü ve fotoğraflar, İzzet Baysal Anıt Mezarı ve çevresinde GPS alıcısı ile oluşturulmuş (1/1000 ölçekli) röleve paftası yardımcı materyal olarak kullanılmıştır. Ayrıca, halkın görüşlerinden de yararlanmak amacıyla bir anket hazırlanmıştır. Anket değerlendirmesi ve araştırma alanına ilişkin peyzaj projesinin hazırlanması için bilgisayar programlarından (Excel, Auto-Cad) yararlanılmıştır. Ayrıca İzzet Baysal'ın biyografisi de değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Günümüzde daha çok yapısal unsurlarla tanımlanan anıt mezarların, çevre düzenlemesi yönünden de ne gibi etkiler ortaya koyacağını araştırmak, bu alanların algılanabilirliğini ve fonksiyonelliğini artırmak ve elde edilen veriler doğrultusunda, örnek alan olarak belirlenen İzzet Baysal Anıt Mezarı çevre düzenleme projesini hazırlamak bu araştırmanın temelini oluşturmuştur.

İzzet Baysal Anıt Mezarı;

Konum: İzzet Baysal Anıt Mezarı 40°42'57".22 kuzey enlemi ile 31°31'25".25 doğu boylamında yer almaktadır. Bolu İlinin batısında, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Gölköy Yerleşkesi içerisinde bulunan araştırma alanının Bolu Kent merkezine olan uzaklığı 8 km, Bolu'dan geçen Ankara ve İstanbul arasındaki D-100 karayoluna uzaklığı ise 3 km. dir (Şekil 3). 725 m. yükseklikte bulunan Bolu Ovası'nı geniş bir perspektifte gören araştırma alanının en yüksek noktası 842 m., en düşük noktası ise 827 m.'dir (Ak, 2003).



Şekil 3. A.İ.B.Ü. Bolu / Gököy Yerleşkesi ve Araştırma Alanı

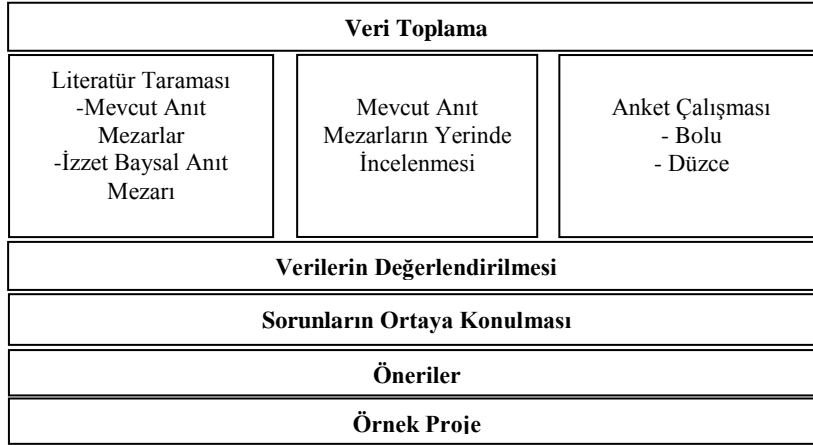
İklim: Bolu ve çevresinde çeşitlilik gösteren farklı lokal iklimler bulunabilmektedir. İlde; Batı Karadeniz, Marmara ve İç Anadolu iklimleri görülmektedir. İlin batı kısımlarında görülen Batı Karadeniz iklimi, Bolu merkez ve civarında daha kurak olan Karadeniz Ardi iklimi ile etkisini göstermektedir. Bolu Dağı'nın batı kısmında yer alan Bakacak'ta yıllık ortalama yağış 1200 mm. civarında iken, Bolu'da 545 mm. civarındadır.

Jeolojik Yapı ve Toprak: Bolu ve çevresinin jeolojik yapısı çok karışıktır. Bolu Ovası'nın temelini "mesozoik-terziyer" teşekkülleri ile "pleistosen" in çakıl ve konglomeraları teşkil etmektedir (Tosun, 1998). Araştırma alanının 3 farklı yerinden alınan toprak örneklerinin tekstür tayini; Bouyoucos (1936)'un hidrometre yöntemine göre yapılmış, toprak örneklerinin pH'sı 1/2.5 oranında toprak-saf su karışımında dijital pH metre ile ölçülmüştür (Özyuvacı 1971). Çalışmalar A.İ.B.Ü. Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü laboratuvarında yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, araştırma alanında bulunan toprağın tozlu balçık olduğu belirlenmiş, bu tip toprakların oldukça verimli olduğu ve kil oranı az olduğundan, çiğnenmelerden dolayı aşırı sıkışma olmayacağı belirtilmiştir. Irmak (1992), bu tip toprakların çim ekimi için uygun tekstürde olduğunu ve toprakta kum oranının yüksekliğinin ise işlenmesi kolay, geçirgenliği yüksek ve bitki köklerinin gelişimi için uygun bir ortam oluşturduğunu belirtmektedir.

Doğal Bitki Örtüsü: Bolu ili Türkiye'nin üç büyük fitocoğrafik bölgesinden biri olan "Euro-Siberian" bölgesinin "Öksin" kesiminde yer almaktadır. Orman vejetasyonunda; Doğu kayını (*Fagus orientalis* Lipsky), Avrupa gürgeni (*Carpinus betulus* L.), Sapsız meşe (*Quercus petraea* subsp.), Saplı meşe (*Iberica Quercus robur* ssp. *Robur*), Anadolu kestanesi (*Cestanea sativa* Mill.), Gümüşi ihlamur (*Tilia tomentosa* Moench), Gürgen yapraklı kayacık (*Ostraya carpinifolia* Scop.), Titrek kavak (*Populus tremula* L.), Keçi söğüdü (*Salix caprea* L.), Dağ karaağacı (*Ulmus glabra* Huds), Adi dişbudak (*Fraxinus exelcior* L.), Çınar yapraklı akçaağaç (*Acer platanoides* L.) gibi yapraklı ağaçlar bulunmaktadır. İğne yapraklılar; Karaçam (*Pinus nigra* Arnold), Sarıçam (*Pinus sylvestris* L.), Uludağ göknarı (*Abies bornmülleriana* Mattf.) suböksin ara dağlarda, ya saf meşcereler ya da karışık meşcereler

halinde yayılış göstermektedirler. Bolu merkezde karaçam-meşe ormanından tahrip ve köklemeler sonucu ardıç, kurak otlaklar ve step bitkileri yayılmıştır. Bolu çevresinde bulunan dağlarda göknar-kayın orman bölgesi sona ermektedir. Yükseklerde sarıçam yönünden zengin göknar-kayın ormanları ve aynı zamanda saf göknar ormanları, alçak montan basamakta egemen olan karaçam ormanlarının yerini alır. Bolu yöresinde ağaç yapısında 1400 m. ye kadar çıkan Türk fındığı (*Corylus colurna L.*) nesli tükenmeye yüz tutan türlerdendir. Ayrıca son yıllarda Bolu yöresinde nesli azalan bir diğer tür de Porsuk (*Taxus baccata L.*) dur (Tosun, 1998).

Araştırma, arazi ve büro çalışması olarak iki aşamada gerçekleştirilmiştir (Şekil 4).



Şekil 4. Araştırma Yöntemi Akış Şeması

İlk olarak, mevcut bazı anıt mezarlar ile araştırma alanına ilişkin veri toplamaya yönelik literatür taramaları yapılmıştır. Ülkemizdeki ve yabancı ülkelerdeki bazı anıt mezarlara ilişkin az sayıda kaynağa ulaşılmıştır. Ancak, çevre düzenlemelerine ilişkin –Anıtkabir dışında– kaynak bulunamamıştır. Dolayısıyla bazı anıt mezarların yerinde incelenmesi amacıyla, Ankara, İzmit, İstanbul, Çanakkale, İzmir’e gidilmiş ve özellikle çevrelerine ilişkin görüntüler elde edilmiştir. İzzet Baysal Anıt Mezarı ve çevresinde yapılan arazi çalışmalarında ise hazırlanmış röleve paftası üzerinde bitkilerin mevcut durumu incelendikten sonra araziden uzaklaştırılacak bitkiler işaretlenmiştir. Alanın toprak özelliklerinin belirlenmesi amacıyla farklı yerlerden alınan toprak örnekleri, analiz yapılarak çizelge halinde değerlendirilmiştir. Yarı standart olarak hazırlanan anket, Bolu ve Düzce’deki rastgele seçilen 200 denek üzerinde uygulanmıştır. Anket sonuçları, bilgisayarda Excel programı kullanılarak yüzde (%) olarak değerlendirilmiş ve çizelgeler halinde verilmiştir. Arazinin doğal verileri, literatür ve anket sonuçlarının değerlendirilmesi ile ortaya çıkan sorunların çözümüne ilişkin öneriler doğrultusunda proje oluşturulmuştur. İzzet Baysal Anıt Mezarı Çevre Düzenleme Projesi, 1/200 ölçekli yapısal ve bitkisel paftalar ile kesit ve detaylardan oluşmaktadır.

Bulgular

Anket Sonuçları

Araştırmada, halkın görüşlerinden yararlanmak amacıyla yarı standart olarak hazırlanan anket, Bolu ve Düzce kent merkezlerinde ve üniversite yerleşkelerinde yapılmış, değerlendirme sonuçları % olarak çizelgelerde verilmiştir. Ankete katılanların % 63’ü erkek, % 37’si kadındır. Deneklerin yaş, eğitim ve meslek durumlarına göre dağılımları (%) Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3. Deneklerin Yaş, Eğitim ve İş Durumlarına Göre Dağılımları (%)

Yaş	%	Eğitim	%	Meslek	%
-18	7	Okur Yazar	5	Yok	3
18-30	51	Diplomasız Okur Yazar	-	İşçi	11
31-45	26	İlkokul / Ortaokul	7	Serbest Meslek	16
45-60	10	Lise veya Dengi Okul	44	Emekli	7
60+	6	Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	29	Memur	34
		Yüksek Lisans ve Üzeri	15	Öğrenci	29

Ankete katılanların % 18'i hiçbir anıt mezara gitmemiş, % 82'si ise en az bir anıt mezar ziyaretinde bulunmuştur. Anıt mezara gidenlerin en çok gördüğü yer Anıtkabir'dir. Ankette, anıt mezarlarda görülen en önemli eksikliğin; "çevre düzenlemelerinin yetersizliği" olarak ortaya çıkması, bu alanların şimdiye kadar çoğunlukla yapısal unsurlardan oluştuğunu ve bitkilendirmeye fazla önem verilmediğini göstermektedir. Ayrıca anıt mezar sahibinin tanıtımının eksikliği de ikinci derecede önemlidir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Deneklerin Anıt Mezarları Ziyaret Etme Durumları ve Gördükleri Eksiklikler

Anıt Mezar	%	Eksiklikler	Önem Derecesi %		
			1	2	3
Anıtkabir	63				
Devlet Mezarlığı	7	Çevre Düzenlemesinin Yetersizliği	45	22	13
Çanakkale Şehitliği	16	Kişiyi Tanıtıcı Unsurların Eksikliği	27	30	21
Turgut Özal Anıt Mezarı	5	Rekreasyonel Kullanıma Uygunsuzluk	10	17	26
Adnan Menderes Anıt Mezarı	5	Çevre Kirliliği	8	15	18
İzzet Baysal'ın Anıt Mezarı	75	Diğer	7	10	19
Akçakoca'nın Anıt Mezarı	-				
Kubilay'ın Anıt Mezarı	2				
Diğer	6				

Ankete katılanların % 75'i, araştırma alanı olan İzzet Baysal Anıt Mezarı'na gitmiştir. % 17'si ise anıt mezarın yerini yanlış bilmektedir. En fazla 1-3 kez gidilmiştir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Deneklerin İzzet Baysal Anıt Mezarı'nın Yeri Hakkındaki Düşünceleri ve Gitme Sıklıkları

Anıt Mezar Yeri	%	Gitme Sıklığı	%
Bolu Şehir Merkezinde	4	Hiç Gitmedim	25
Bolu Karaçayır Mahallesinde	-	1-3 Kez	43
Üniversitenin Gölköy Yerleşkesinde	83	3-10 Kez	28
Bolu Şehir Mezarlığında	10	10 Kezden Fazla	4
İstanbul'daki Evinin Bahçesinde	-		
Bilgim Yok	3		

En az bir anıt mezarı görmüş olanların % 45'i çevre düzeni yetersizliğini en önemli sorun olarak görmüş ve araştırma alanı olan İzzet Baysal Anıt Mezarı'nın şu andaki çevre düzenlemesini ise % 63'ü yetersiz bulmuş ve bir peyzaj projesine ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir. İzzet Baysal Anıt Mezarına gidenler çevre düzenlemesinin yeterli bir seviyeye ulaşabilmesi için öncelikle İzzet Baysal'ı tanıtıcı materyallerin olması gerekliliğini vurgulamıştır. Denekler ayrıca; alanda yoğun bir şekilde bulunan formu bozuk bitkilerin kaldırılmasını uygun görmüşlerdir (Çizelge 6).

Çizelge 6. Araştırma Alanının Mevcut Durumu

Araştırma Alanının Durumu	%	Yapılması İstenilen Uygulamalar	Önem Derecesi %		
			1	2	3
Çevre Düzenleme Projesine İhtiyacı Var	63	İzzet Baysal'ı Tanıtıcı Yapısal Unsurlara Yer Verilmeli	45	32	17
Bakımlı, Düzenli ve Yeterli Bir Çevre Düzeni Var	16	Alandaki Bakımsız ve Formu Bozuk Ağaçlar Kaldırılmalı	29	37	25
Diğer	21	Tören alanı genişletilmeli	8	15	33
		Diğer	17	16	25

Ankete katılanların öncelik sırasına göre % 36'sı İzzet Baysal Anıt Mezarı'nı gezmek amacıyla, % 24'ü ise İzzet Baysal'ı tanımak amacıyla alanı ziyaret etmek istemektedirler (Çizelge 7).

Çizelge 7. Deneklerin İzzet Baysal Anıt Mezarı'nı Ziyaret Sebepleri ve Baysal'ı Tanıtıcı Unsurlar Hakkındaki Düşünceleri

Ziyaret Sebebi	Önem Derecesi %			Tanıtıcı Unsurlar	Önem Derecesi %		
	1	2	3		1	2	3
Anıt Mezarı Gezmek Amacıyla	36	25	20	Müze Yapılması	42	20	14
İzzet Baysal'ı Tanımak Amacıyla	24	27	23	İzzet Baysal'ın Biyografisinin Yer Aldığı Bir Köşe	21	25	19
Dua Etmek Amacıyla	21	29	25	Alanın Belli Yerlerinde İzzet Baysal'ın Yaşamında Söylediği Özlü Sözlerin Yer Aldığı Kitabeler	14	22	25
Diğer	17	18	31	İzzet Baysal Anısına Bir Koruluk	14	21	17
				Diğer	7	9	23

Anket sonuçları, İzzet Baysal'ı tanıtmak amacıyla anıt mezar içerisinde bir müzenin yapılmasının ziyaretçiler açısından önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır (Çizelge 7).

Deneklerin, İzzet Baysal Anıt Mezarı Çevre Düzenleme Projesi için önerileri önem sırasına göre sıralandığında;

- Müze yapılmalı,
- İzzet Baysal adına bir koruluk oluşturulmalı,
- İzzet Baysal'ı tanıtıcı unsurların kullanıldığı yapısal yer almalı,
- Değişik bitki türlerinin bulunduğu bir bahçe oluşturulmalı,
- Oturma grupları yer almalı,
- Anıt mezar içerisinde bilgilendirici panolara yer verilmeli,
- Geniş tören alanı oluşturulmalıdır.

Tartışma ve Sonuç

Anıt mezarlar, gerek yapısal ve gerekse bitkisel yönden görsel niteliği olan alanlar olduğundan, genellikle kentsel doku içerisinde oluşturulan planlama ve tasarım uygulamalarıdır. Anıt mezar planlaması, kentsel yerleşimde uygun büyüklük ve özelliklere sahip arazi seçimi, seçilen arazide tasarım ve uygulama aşamalarını içermektedir. Kentsel planlama çalışmaları yapılırken anıt mezar alanları rezerv alan olarak ayrılmalı ve anıt mezarların yer seçimi yapılırken de bu amaç için oluşturulan rezerv alanlar kullanılmalıdır. Kentin bütünü ya da büyük bir kısmı tarafından algılanabilen bir yerde bulunması, bu alanların fonksiyonelliğini artıracak önemli bir kriter olmaktadır. Arazi eğimi % 20'den az olan alanlar, anıt mezar yeri için tercih edilmelidir (Uslu, 1997).

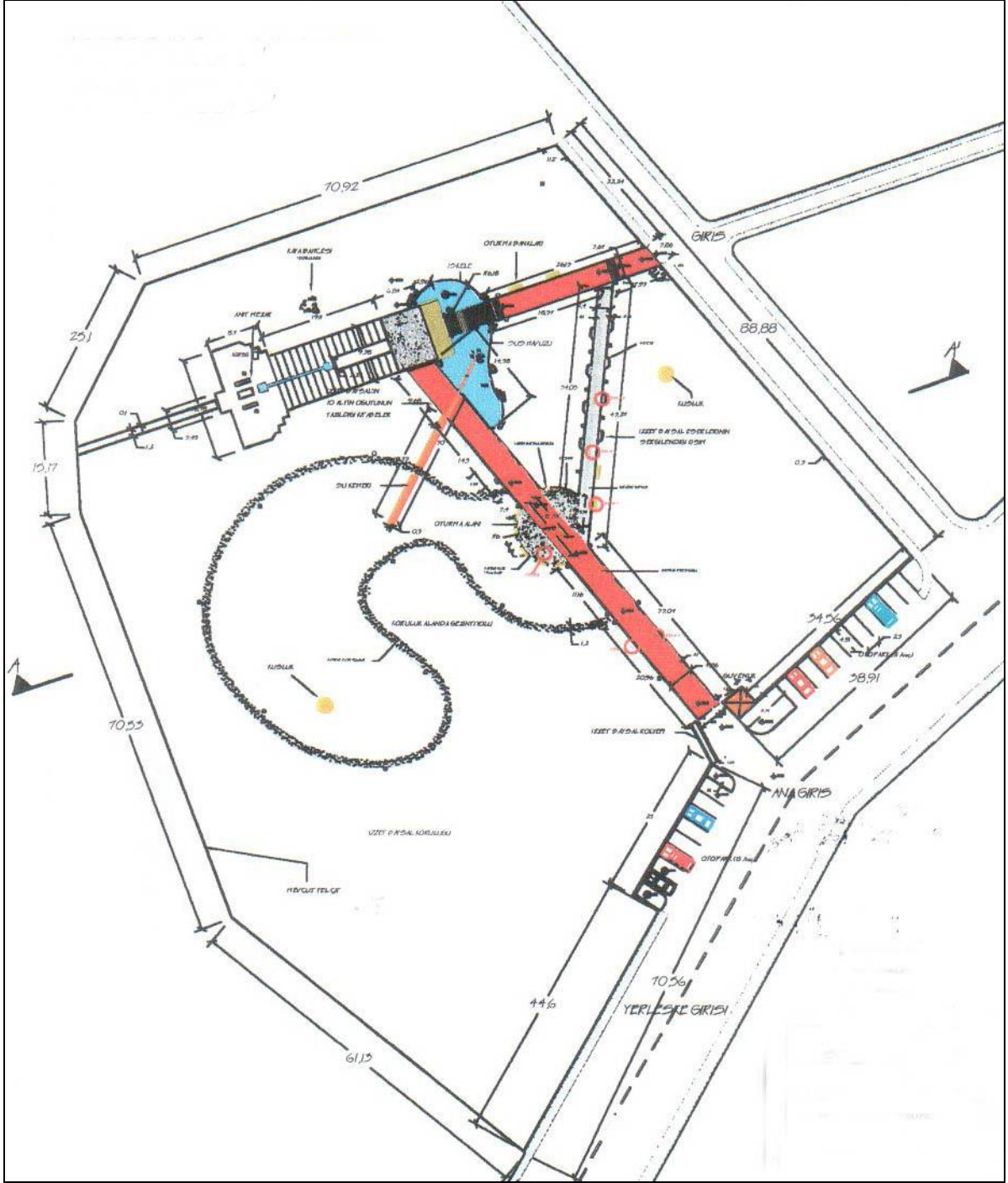
Araştırma alanı olan İzzet Baysal Anıt Mezarı, bu çalışma kapsamında ele alındığında; Bakanlar Kurulu'nun 11.11.1995 tarihli ve 94 / 6109 No'lu kararı ile yeri belirlenmiş ve anıt yapımı tamamlanmıştır (İzzet Baysal Vakfı, 1997). Bu nedenle proje öncesinde yer seçimi kriterlerine uygun bir çalışma yapılamamıştır. Ancak İzzet Baysal Anıt Mezarı, kent merkezinde bulunmasa da, kente yakın ve özellikle Ankara-İstanbul karayolundan geniş bir görüş açısından algılanabilen bir yerde bulunan Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yerleşkesi sınırlarında yer alması ve % 11 olan arazi eğimi ile bu kritere uygun özellikler göstermektedir.

Planlama aşaması tamamlandıktan sonra, anıt mezarlarda anıt yapımı için (Anıtkabir örneğinde olduğu gibi) proje yarışmaları düzenlenmesi, değişik seçenekler sunulması açısından yararlı olacaktır. Ancak İzzet Baysal Anıt Mezarı'nda ise yer seçiminden sonra bir yarışma açılmadan İzzet Baysal Vakfı tarafından yaptırılan anıt projesinde; ellerini havaya açmış, dua eden bir figür anlatılmak istenmiş, bir tören alanından merdivenlerle anıta ulaşım sağlanmıştır.

Alanda uygulanan proje, anıtın mimari projesidir. Çevre düzenlemesi için bir proje hazırlanmamıştır. Bu amaçla Düzce Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nden talep edilen proje, yüksek lisans tez çalışması kapsamına alınmış ve araştırma sonucu elde edilen bulgular ışığında hazırlanmıştır (Şekil 5,6,7). Bu projede; İzzet Baysal Anıt Mezarı'nın bulunduğu alana (12800 m²) giriş iki ayrı yerden düşünülmüştür. Ana giriş olarak mevcut bulunan güneydoğu girişi korunmuştur. Bu giriş araç ve yaya sirkülasyonu için ayrı ayrı kullanılacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca ana girişin sağında bir güvenlik kulübesi ile giriş kontrolü sağlanmak istenmiştir. Ana girişin sol kısmında yer alan eğimli duvarda ise İzzet Baysal'ın bir rölyefine yer verilmesi düşünülmüştür. Bu duvar yerleşke ana yolundan geçerken algılanabilecek, Anıt Mezar'ın varlığını vurgulayabilecektir. Anıt mezar sınırları dışında bulunan ve ana girişin sağ ve sol yanlarında yer alan toplam 19 araçlık otopark alanı bu amaçla düzenlenmiştir. Bu otoparklar anma günlerinde protokolün kullanabilmesi amacıyla tasarlanmıştır. Diğer araçlar ise yakın çevrede bulunan Tıp Fakültesi'nin otoparkını kullanabileceklerdir.

İkinci giriş, İzzet Baysal Tıp Fakültesi Hastanesi bahçesindeki otoparktan verilerek, Anıta odaklanan aksı oluşturmuştur. Bu girişten, su üzerinden geçiş sağlayan bir köprü-iskele sistemi ile tören alanına ulaşılmaktadır. Burada alanın doğal özellikleri ile Anıt arasında organik bir uyumluluk sağlanması amaçlanmıştır.

Üniversite rektörlüğü ile yapılan sözlü görüşmeler sonucunda, arazide mevcut bulunan tören alanının özellikle anma günlerinde yetersiz olduğu ve en az 500 kişilik kapasiteye ihtiyaç olduğu görüşüne varılmıştır. Mann (1988)'a göre, ayakta duran bir kişi için (hareket alanı dahil) ayrılacak alan 0.4 m² dir. Mevcut tören alanı da genişletilerek 200 m² ye çıkarılmıştır. Tören alanına bitişik olarak düşünülmüş olan iskele bölümü ise bu alandan 20 cm. kadar yükseltilmiştir.



Şekil 5. İzzet Baysal Anıt Mezarı Yapısal Peyzaj Projesi (Ak, 2003)

İskelenin altından devam eden ve tören alanının güneydoğusunu kaplayan ve yer yer doğal taşlarla sınırlanan süs havuzu da alanın durağanlığına kısmen hareket katmak amacıyla projeye dahil edilmiştir. Suyun ortasından yükselen kemer ana yolu kesmekte ve bir ucu koruluk alana doğru yönlenmekte, diğer ucu ise havuzun üzerinde sonlanmaktadır. Kemerin havuzda sonlanan kolunun içerisine yerleştirilen PVC boru ve suyun içerisine yerleştirilen devir daim motoru vasıtasıyla kemerin üzerine su basılarak sürekli su akması sağlanmıştır. Bu görüntü kemerin yüksekliği nedeniyle yerleşke giriş yolundan algılanabilecektir. Görünümü ile iddialı olan bu yapısal materyalden havuza akan coşkulu su; İzzet Baysal eserlerinin devam edeceğini ve sonsuza kadar korunacağını simgelemek amacıyla düşünülmüştür.

Bolu Meteoroloji İstasyonu verilerine göre; kış mevsiminde sık sık don olayları yaşanmaktadır (Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 2003). Bu nedenle, genellikle alanın iç sirkülasyonlarında kaymayı önlemek amacıyla bu verilere uygun malzeme (granit küp taş, taraklı pres tuğla) seçilmiştir.

Alanda gezinti ve ziyaret amaçlandığından çok sayıda oturma birimine yer verilmemiş, ancak özellikle yaşlı ziyaretçiler düşünülerek ana yolların kenarına yer yer banklar yerleştirilmiştir. Özellikle İzzet Baysal'ın oturan heykelinin ve bir çeşmenin bulunduğu; alan içi sirkülasyonların kesişme noktasındaki meydan bu amaçla düzenlenmiştir.

Araştırma kapsamındaki anıt mezarlardan; Anıtkabir, Devlet Mezarlığı ve Çanakkale Şehitliği'nde alanı ve kişiyi tanıtıcı unsurlar bulunmaktadır. Anket sonuçlarına göre; ankete katılanların % 72'si anıt mezar alanında kişiyi tanıtıcı unsurlara yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu amaçla, alanda iki giriş arasını bağlayan yol üzerinde bu tür elemanlara yer verilmiştir. Genel olarak, anıt mezarı yapılan kişi hakkında eğitim ve seyir amaçlı çeşitli parkurlar düzenlenebilir, açık ya da kapalı müze oluşturulabilir.

Bu projede ise; girişten tören alanına kadar uzanan ana aks üzerinde İzzet Baysal'ın söylemi olan 10 altın öğütün, yol boyunca sıralanan mermer kitaplar üzerine yazılmış olarak yer alması tasarlanmıştır. Ayrıca yine iki girişi birbirine bağlayan yol üzerinde İzzet Baysal'ın biyografisi ve İzzet Baysal Vakfı tarafından yapılan eserlerin tanıtıldığı, kaideler üzerindeki mermer objelere yer verilmiştir. Bu objelere yerleştirilmiş pano içerisindeki fotoğraflarla İzzet Baysal'ın gönül zenginliğinin sergilenmesi sağlanmıştır. Ayrıca Yerleşke içerisindeki kültür merkezinde İzzet Baysal Müzesi düzenlenecek olması nedeniyle burada bir müze yapımı düşüncesinden vazgeçilmiştir.

Yapılan arazi gezileri sonucunda, anıt mezarlar ve çevrelerinin çoğunlukla kendi haline bırakılan ve özel bir düzenlemeden yoksun, bitkisel dokuları ile soğuk görünüşlü, yoğun yapısal materyallerden oluşan bir kompozisyona sahip oldukları belirlenmiştir. Bu nedenle de günümüzde anıt mezarların zorunlu durumlarda ziyaret edilen, bu durumların dışında fazla ilgi görmeyen alanlar olarak algılandıkları görülmektedir. Ancak, mali yatırım gücü ile ve bilinçli yapılan planlama-tasarım-uygulama çalışmaları sonucunda, anıt mezarlara farklı işlevler kazandırılarak daha fazla ziyaretçinin bu alanlara gelmesine olanak sağlanabilir. Bu sonucu da araştırma alanı hakkında yapılan anket çalışmasının sonuçları desteklemektedir. Ankete katılanların % 37'sinin İzzet Baysal Anıt Mezarına gezmek amacıyla gittikleri görülmektedir. Bu da anıt mezarlara farklı işlevsel özellikler kazandırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anıtın bulunduğu alanda, üniversitenin kuruluşundan itibaren bir botanik bahçesi oluşturulması hedeflenmiştir. Bu amaçla alan koruma altına alınmıştır. Böylece geniş kapsamlı kentsel açık ve yeşil alan sisteminin bütünlüğünü sağlayacak özellikte bir alan olması düşüncesi ve alanın meteorolojik koşullarının, toprak özelliklerinin uygunluğu ve doğal vejetasyonun sunduğu çeşitlilik nedeni ile Anıt Mezara "*botanik bahçesi*" içerisinde yer verilmesi düşünüldüğünden ikinci bir işlev kazandırılmıştır. Örnek alan olarak seçilen İzzet Baysal Anıt Mezarı'nın çevre düzenleme projesi de bu düşünceden yola çıkılarak oluşturulmuştur. İzzet Baysal Anıt Mezarı, Yerleşke girişine yakın bir alanda bulunması

nedeniyle insan yoğunluğunun fazla olduğu bir mekandır. Bu nedenle, Anıt Mezar çevresi ziyaret edenlerin yanısıra, üniversite ve hastaneye sürekli gelenlerin de görsel olarak çeşitliliği–gerek bitkisel ve gerekse yapısal–algılayabilecekleri bir alan olarak tasarlanmıştır.

Anıt mezar yapılarında görülen özen ve gösterişe karşın, bitkisel düzenlemeleri üzerinde aynı özenle durulmamaktadır. Örneğin mevcut en eski anıt mezarlardan Akçakoca'nın Anıt Mezarı, bitkisel düzenleme yönünden özenli bir çalışmaya sahip değildir. Turgut Özal ve Adnan Menderes Anıt Mezarlarında ise bitkisel düzenleme çalışmaları yapılmışsa da bakımsız oldukları gözlenmiştir. Bu nedenle ilgi göremedikleri düşünülmektedir. Bu tip alanlarda bitkilendirme ve iyileştirme çalışmaları yapılmasının önemi ortaya konulmuştur. İzzet Baysal Anıt Mezarı için yapılan anket sonucunda deneklerin % 29' u bakımsız ve formu bozuk bitkilerin kaldırılmasını birinci sırada gerekli görmüşlerdir. Bu nedenle, araştırma alanında mevcut bulunan form bozukluğu ya da yaşam güçlüğü olan bitkilerden sapsız meşe (*Quercus petraea subsp. iberica*) ve Ardıç (*Juniperus spp.*)' ların kaldırılması önerilmiştir. Yapılan röleve çalışması ile belirlenen bitkiler proje kapsamında çıkarılmıştır.

Planlama esasları doğrultusunda gerçekleştirilen anıt mezarlarda, özellikle anıt çevresindeki yeşil dokunun kent içerisindeki ekolojik, fonksiyonel ve estetik katkısı da dikkate alınmalıdır. Ayrıca; planlama ve tasarım amacına uygun bitkilerin belirlenmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu doğrultudaki titiz çalışmalar, anıt mezarlarda ziyaretçi ilgisinin artmasına olanak sağlamaktadır. Araştırma alanında yapılan toprak analizi çalışması ve iklim verileri doğrultusunda kullanılacak egzotik bitkiler ve kültürler belirlenerek, "botanik bahçesi" kimliği desteklenmeye çalışılmış, ziyaretçi sayısının artırılması amacına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Alanın güneybatıdaki bölümünde mevcut bitkilerin yoğun olarak bulunduğu alandaki bitkilerin birçoğu korunarak İzzet Baysal Koruluğu oluşturulmuştur. Bu alanda giriş ve çıkışı ana aksa ulaşan bir gezinti yolu önerilmiştir. Koruluk, gelecekte geliştirilecek botanik bahçesinin arboretum bölümünün bir çekirdeği olacağı düşüncesiyle planlanmıştır. Ayrıca Anıt Mezar'ın yakın çevresinde geniş çim zemine yer verilmesi ile, anıtın rahat algılanması ve yoğun kullanım zamanlarında alan fonksiyonunun sağlanması amaçlanmıştır. Anıtın arkasında kullanılan kırmızı yapraklı süs eriği (*Prunus cerasifera "Atropurpurea"*) ile kırmızı fon oluşturulmuş ve beyaz renkli anıtın öne çıkarılarak vurgulanması amaçlanmıştır.

Yapılacak anıt mezarların planlama ve tasarımlarında, planın uygulanabilirliği kadar, anıt mezarın bakımı ile sürdürülebilirliğinin de sağlanması çok önemli olmaktadır. Bu amaçla yıllık bakım işlemlerinin eksiksiz gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Toplumun değer yargıları ve eğilimleri ile birlikte, zaman içinde oluşabilecek değişimler analiz edilerek anıt mezar tasarımına yansıtılmalıdır. Yapılacak planlamanın kentin karakteri, değişim süreci, fiziksel dokusu, barındırdığı insanların özellikleri göz önünde bulundurularak, uyum gösterebilen esnek bir yaklaşım ile gerçekleştirilmesi zorunludur.

Sonuç olarak, kent planlama çalışmalarında anıt mezar alanları yer almalı, imar planı değişikliklerinde korunmalı, geliştirilmeli ve fonksiyonelliği artırılmalıdır.

Bu çalışmada, konuyla ilgili literatür yetersizliği çalışmayı olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle araştırma alanının mevcut bir alan olması ve kentsel doku yerine kırsal bir dokuda bulunması; hem yer seçimi kriterlerine uygun bir alanın saptanmasında, hem de projenin oluşturulmasında çeşitli problemlere yol açmıştır. Ancak araştırma alanının yakın çevrede olması, alan ile ilgili arazi çalışmalarını ve veri toplamayı kolaylaştırmıştır.

İncelenen diğer anıt mezarlar, literatür araştırmaları ve anket sonuçları doğrultusunda oluşturulan projenin İzzet Baysal Vakfı tarafından uygulanacak olması ile proje yaşama geçirilecektir. Dolayısıyla, uygulama süreci sonrasında bu çalışmanın ne kadar doğru yönde ilerlediği kısa bir zaman içerisinde görülebilecektir. İyi bir örnek oluşturması beklenmektedir.

Araştırma ve projenin uygulanmaya başlamasının üzerinden uzun bir süre geçmişse de, tamamı uygulanamamıştır, gelişmeler daha sonra ortaya konulmak üzere izlenmektedir.

Kaynaklar

- Ak, M.K. 2003. Anıt Mezarların Peyzaj Mimarlığı Yönünden İncelenmesi ve İzzet Baysal Anıt Mezarı Çevre Düzenlemesi Örneği. A.İ.B.Ü. Fen Bilimleri Ens. Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi ve A.İ.B.Ü. Araştırma ve Geliştirme Vakfı ve BAP (Proje No: 2002.05.01.135) Proje Sonuç Raporu. Düzce.
- Akar, A. 1974. Eski Türk Mezar Taşı Süslemelerine Dair. Sanat Dünyamız Dergisi, Yıl 1, Sayı: 2, Yapı ve Kredi Bankası Yayını.
- Akdoğan, G. 1962. İstanbul Peyzajının Tanziminde Peyzaj Mimarisi ile İlgili Problemler ve Ana Prensipler. A.Ü.Z.F. Yayını 194, Çalışma Dizisi:123, A.Ü. Basımevi, Ankara.
- Anonim, 1994. Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi. T.C. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Anonim, 1997. Anıtkabir'in Öyküsü. Sabah Gazetesi. Dizi No: 6, İstanbul.
- Anonim, 1999. Ödül Alan Projeler. <http://www.ataturk.net/bizimle/anitkabir/?sayfa=projeler>
- Anonim, 2002. Kocaeli Belediyesi. <http://www.geocities.com/izmitrehberi/kulturtur.htm>.
- Anonim, 2003. Anıtkabir. Çankaya Belediyesi.
http://www.cankaya-bld.gov.tr/cankaya_anitkabir.asp.
- Arık, O. 1969. Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri (Anatolia XI), Ankara.
- Batur, A. 1997. Atatürk İçin Düşünmek. 74-78.
- Enön, Z. 1987. Yerleşmeler Tarihi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Yayın No: 13, Trabzon.
- Eren, K. 2003. Arredamento Mimarlık Dergisi. 4/2003 Sayısı, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- Fedak, J. 1990. Monumental Tombs Of The Hellenistic Age. Sayfa: 42, Toronto.
- Girauld, R. 1999., Göktürk İmparatorluğu. 183-184, Ötüken Matbaası, İstanbul.
- Güleklî, N. 1993. Anıtkabir Rehberi, Kültür Bakanlığı Yayınları. Yayın No: 1246, Mas Matbaası, Ankara.
- Haseki, M. 1977. Plastik Açından Türk Mezar Taşları. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi. Yayın No: 61, İstanbul.
- Irmak, A. 1972. Toprak İlmi, İstanbul Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 184, Taş Matbaası, İstanbul.
- Mann, A.W. 1988. Standards and Guidelines. Time-Saver Standards For Landscape Architecture. McGraw-Hill. U.S.
- Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 2003. Bolu İklim Verileri, <http://www.meteor.gov.tr/2003/iller/BOLU.htm>, Ankara.
- Özen, B. 1996. Anıtkabir'in Tanıtımı ve Anıtkabir'in Peyzaj Yönünden Değerlendirilmesi. A.İ.B.Ü. Orman Fak. Peyzaj Mim. Bölümü Basılmamış Seminer Notu. Düzce.
- Özyuvacı, N. 1971. Topraklarda Erozyon Eğiliminin Tespitinde Kullanılan Bazı Önemli İndeksler, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi. B, 190-207.
- Ramazanoğlu, G. 2003. Kuşevleri Mimarisi. Arredamento Mimarlık Dergisi. 4/2003 Sayısı, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- Tiryakioğlu, S. 1992. Dinler Tarihi. Bilgi Dizisi: 18, Varlık Yayınları. Sayı: 163, Kurtiş Matbaası, Ankara.
- Tosun, S. 1998. Bolu'daki Sel, Taşkın ve Heyelanların Nedenleri ve Alınması Gerekli Önlemler, Bolu Valiliği, Bolu.
- Uslu, A. 1997. Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Mezarlıkları ve Çağdaş Bir Yaklaşımla Ankara Kenti İçin Örnek Bir Mezarlık Planlaması Üzerinde Bir Araştırma. A.Ü. Ziraat Fakültesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Walter, T. 1993. The American Reference for Burial. Landscape. Volume 32, Number 1.